

TALLINN

AMERICAN RECORD
GUIDE

Tüür: Wallenberg

"What I do is not enough, but it would be a start." Holocaust hero Raoul Wallenberg and his nemesis Adolph Eichmann both sang those words in Erkki-Sven Tüür's *Wallenberg* at the Estonia Theater in Tallinn in May.

Good versus evil, myth making, and modern tragedy all reside in this powerful opera (Tüür's first), inspired by the Swedish diplomat who saved 100,000 Jews from the Nazis at the end of World War II in Budapest, only to be sent to the Gulag by the occupying Russians. It was commissioned and premiered by Dortmund Opera in 2001, with a tightly crafted libretto by German playwright Lutz Hübner. The Tallinn production was a new one by Russian director Dmitri Bertman.

When Bertman's production was first presented in 2007, it marked a probable first in operatic history: after the removal of a Soviet war monument from central Tallinn in April, the Russian government forbade Bertman to come to Estonia (he was allowed to attend the June 1 premiere). Undaunted, he asked Estonian director Neeme Kuningas and designer Ene-Liis Semper to follow through with his staging. Rehearsals were held over the Internet, using online pictures from the stage.

Bertman, enfant terrible of Moscow's Helikon Opera, gives *Wallenberg* a universal aspect as opposed to Dortmund, where Nazi symbolism dominated. His view is timeless, as if "from the 42nd Century", he said.

The diplomats were ornately dressed, with powdered wigs and heavy makeup. The Germans wore black leather and carried light sabers. The Jews had prayer shawls. The Gulag prisoners were in rags. Russians wore red. Wallenberg wore white, with a prayer shawl after his first rescue failed. Eichmann, sung by bass Priit Volmer in a sepulchral tessitura, swept on and off in a black leather cape, with silver epaulets and a white wig.

It is a stinging satire—two acts and 19 scenes, moving from Stockholm and Budapest to somewhere in the Gulag.

A Star of David took shape in the darkness as members of the Estonian Opera Chorus,

each holding a candle, gathered onstage in the Prologue to muse about Wallenberg. Several scenes used a long banquet table bathed in color—gold in Stockholm, black in Budapest for Eichmann's reception, red in Moscow where a pair of comical Soviet officers clutched mikes as they mimicked the doublespeak given to Wallenberg inquiries over the years.

There were three Wallenbergs: the diplomat, heartbreakingly portrayed by Estonian baritone Rauno Elp, Wallenberg-as-Elvis (tenor Mati Turi) who cruelly taunted his alter ego in captivity, and a yogi in loincloth who performed amazing contortions in the final scene as a Jewish mother repeated offstage a haunting description of her family in ashes.

The 19 singing roles included diplomats with funny walks, a quasi-rapping German officer whom Wallenberg intimidated Scarlet Pimpernel-style, a woman who tried to comfort Wallenberg (there are no love scenes in the opera), the Jewish mother movingly sung by Aile Asszonyi, and a trio of Gulag prisoners grateful to have shared confinement with the famous man.

'Wallenberg Circus', the grossly irreverent finale, opened with a merry little waltz by the chorus. Everyone was there to join in, including Mickey Mouse, Donald Duck, Russian nesting dolls, Americans, Russians, and characters from earlier in the opera—even the ever-spiteful Eichmann. A smiling Ronald Reagan sang of making Wallenberg an honorary American citizen (1981). A spastic American general bragged about Wallenberg (whose mission was partly sponsored by the US), and Jacob Wallenberg basked in his nephew's celebrity. Reagan look-alike, baritone Väino Putra, had four hands, two of them Eichmann's reaching from behind Reagan's back.

The Estonian National Opera Orchestra, led by Music Director Arvo Volmer, went Bayreuth one further by performing completely out of sight beneath a raked stage floor (Volmer's idea). TV monitors supplied sight lines for the singers, and Tüür's brass-percussion-rich music sounded perfect in the 700-seat neo-classical theater.

Tüür's pungent, post-modern score makes no concessions to neo-romanticism. Painful stabs of brass occurred often, and his use of tubular bells for alarms recalled his mentor Lepo Sumera's Symphony No. 2. Traditional harmony and melody happened at telling moments, such as Wallenberg's first entrance amid a warm halo of sound. The 'Death March' was appallingly catchy, with SS troopers "walking" their fingers and drumming their hands as Jews were stripped of their coats en route to Auschwitz. Swedish passports rained from the sky as Wallenberg mourned the Jews to a moment of aching Pärt minimalism.

MARY ELLYN HUTTON

Bert-
man

TALLINN

Tüür: Wallenberg

„Minu tehtust ei piisa, aga see on vähemalt heaks hakatuseks“, laulsid nii Holocaustist pääsenute kangelane Raoul Wallenberg kui ka ta põhivaenlane Adolph Eichmann Erkki-Sven Tüüri ooperis "Wallenberg", mis etendus maikuus Tallinnas.

See võimas ooper (Tüüri esimene) kätkeb endas headuse ja kurjuse vastasseisu, müütilisust ja kaasaegset tragöödiat, mille kõige aluseks on lugu Rootsi diplomaadist, kes päästis Teise Maailmasõja lõpus Budapestis natside küüsis 100 000 juuti ning saadeti Vene okupantide käte läbi Gulagi vangilaagrisse. Ooperi tellis ja tõi esmakordselt 2001. aastal lavale Dortmundi ooperiteater, kes kasutas saksa näitekirjaniku Lutz Hübneri meisterlikult loodud libretot. Tallinnas tõi ooperi uues kuues lavale vene lavastaja Dmitri Bertman.

2007. aastal esietendunud Bertmani lavastus kujuneb tõenäoliselt epohhiloovaks sündmuseks ooperi ajaloos. Sama aasta aprillis Tallinna kesklinnast Nõukogude sõjameestele pühendatud mälestusmärgi eemaldamise järelmõjuna ei lubanud Venemaa valitsus Bertmanil Eestisse sõita (küll aga lubati tal külastada 1. juunil toimunud esietendust). Kartmatu lavastaja palus eesti lavastajal Neeme Kuningal ja lavakunstnikul Ene-Liis Semperil tema lavastajatöö lõpuni viia. Proove peeti *online*-kuvandi abil Interneti kaudu.

Vastupidiselt Dortmundis etendunud ooperile, kus andis valdavalt tooni natside sümboolika, annab Moskva ooperiteatri "Helikon" *enfant terrible* Bertman teosele hoopis universaalsema joone. Tema nägemus on ajatu, pärinedes tema enda sõnul justkui "42. sajandist".

Bertmani etenduses kandsid diplomaadid uhkeid rõivaid, puuderdatud parukaid ja tugevat grimmi. Sakslased olid riietunud musta nahka ja kandsid kergeid saableid. Juutidel olid õlgadel palverätikud. Gulagi vangid olid räbalates. Venelased kandsid punaseid riideid. Wallenberg oli riietunud valgesse ning kandis pärast esimest nurjunud päästmiskatset palverätikut. Eichmanni osa laulis hauataguse tessimisega Priit Volmer, rühkides musta nahkkeebi, hõbepagunite ja valge parukaga edasi-tagasi.

See on nagu lõikav satiir – kahe vaatuse ja 19 stseeni kestel kandub tegevus Stockholmist ja Budapestist Gulagi kolkasse.

Kui Estonia ooperikoor kogunes proloogis küünlaid hoides lavale, et mõtiskleda Wallenbergist, ilmub pimedusest Taaveti täht. Mitmetes stseenides kasutatakse värvilist banketilauda – Stockholmis on see kuldne, Budapestis Eichmanni vastuvõtul must ja Moskvast punane – Moskvast, kus kaks veidrat Nõukogude ohvitseri püüavad mikrofone hoides järele teha aastaid Wallenbergiga seoses räägitud kõrvalepuiklevat juttu.

Etenduses on kolm Wallenbergi: diplomaat Wallenberg eesti baritoni Rauno Elp'i südantlõhestavas kehastuses, Wallenberg kui Elvis (tenor Mati Turi), kes vangistuses julmalt pilkas oma *alter egot*, ja niudevööd kandev joogi, kes sooritas viimases stseenis hämmastavaid kehaväänamisharjutusi, kui juudi rahvusest ema esitas taas lavaväliselt kummitusliku loo oma põrmus lebavast perekonnast.

19 tegelaskuju seas on koomilise kõnnakuga diplomaadid, pool-räppivad Saksa ohvitserid, keda Wallenberg kohutab Scarlet Pimperneli stiilis, Wallenbergi lohutada püüdev naine (ooperis puuduvad armastusstseenid), juudi rahvusest ema, kelle rolli laulab liigutavalt Aile Asszonyi, ja kolm Gulagi vangi, kes tänavad oma õnne, et on saanud jagada oma vangipõlve kuulsa mehega.

'Wallenbergi tsirkuse', ooperi söakalt groteskse lõppvaatuse avab ooperikoor lõbusa valsijupiga. Selles löövad kaasa kõik - teiste seas ka Miki-Hiir, Piilupart Donald, matrisõbrad, ameeriklased, venelased ja ooperi varasemates stseenides osalenud tegelased - isegi raugematult pahatahtlik Eichmann. Ronald Reagan, naeratus näol, laulis Wallenbergi

nimetamisest Ameerika aukodanikuks (1981). Kramplik Ameerika kindral hoopis Wallenbergiga (kelle ettevõtmist rahastas osaliselt USA) ning Jacob Wallenberg, kes kümbles oma sugulase kuulsuses. Reaganile sarnaneval baritonil Väino Puural oli neli kätt, millest kaks moodustasid Reagani seljatagant väljaulatuvad Eichmanni käed.

Teatri muusikalise juhi Arvo Volmeri taktikepi all on Rahvusooper Estonia orkester läinud veelgi kaugemale kui Bayreuthis, esinedes täiesti nägemisulatusest väljas tagalaval (Volmeri idee). TV-monitoridel jooksis tekst lauljatele ja Tüüri löök- ja vaskpillideküllane muusika omandas 700-kohalises neoklassitsistlikus teatris perfektse kõla.

Tüüri nikantne postmodernistlik muusika ei tee mingeid ääreleandmisi neoromantismile

Kui Estonia ooperikoor kogunes küünlaid hoides lavale, et mõtiskleda Wallenbergist, ilmub pimedusest Taaveti täht. Mitmetes stseenides kasutatakse värvilist banketilauda – Stockholmis on see kuldne, Budapestis Eichmanni vastuvõtul must ja Moskvast punane – Moskvast, kus kaks veidrat Nõukogude ohvitseri püüavad mikrofone hoides järele teha aastaid Wallenbergiga seoses räägitud kõrvalepuiklevat juttu.

Etenduses on kolm Wallenbergi: diplomaat Wallenberg eesti baritoni Rauno Elp'i südantlõhestavas kehas, Wallenberg kui Elvis (tenor Mati Turi), kes vangistuses julmalt pilkas oma *alter egot*, ja niudevööd kandev joogi, kes sooritas viimases stseenis hämmastavaid kehaväänamisharjutusi, kui juudi rahvusest ema esitas taas lavaväliselt kummitusliku loo oma põrmus lebavast perekonnast.

19 tegelaskuju seas on koomilise kõnnakuga diplomaadid, pool-räppivad Saksa ohvitserid, keda Wallenberg kohutab Scarlet Pimperneli stiilis, Wallenbergi lohutada püüdev naine (ooperis puuduvad armastusstseenid), juudi rahvusest ema, kelle rolli laulab liigutavalt Aile Asszonyi, ja kolm Gulagi vang, kes tänavad oma õnne, et on saanud jagada oma vangipõlve kuulsa mehega.

'Wallenbergi tsirkuse', ooperi söakalt groteskse lõppvaatuse avab ooperikoor lõbusa valsijupiga. Selles löövad kaasa kõik - teiste seas ka Miki-Hiir, Piilupart Donald, matrjoškad, ameeriklased, venelased ja ooperi varasemates stseenides osalenud tegelased - isegi raugematult pahatahtlik Eichmann. Ronald Reagan, naeratus näol, laulis Wallenbergi

nimetamisest Ameerika aukodanikuks (1981). Kramplik Ameerika kindral hoopis Wallenbergiga (kelle ettevõtmist rahastas osaliselt USA) ning Jacob Wallenberg, kes kümbles oma sugulase kuulsuses. Reaganile sarnaneval baritonil Väino Puural oli neli kätt, millest kaks moodustasid Reagani seljatagant väljaulatuvad Eichmanni käed.

Teatri muusikalise juhi Arvo Volmeri taktikepi all on Rahvusooper Estonia orkester läinud veelgi kaugemale kui Bayreuthis, esinedes täiesti nägemisulatuselt väljas tagalaval (Volmeri idee). TV-monitoridel jooksis tekst lauljatele ja Tüüri löök- ja vaskpillideküllane muusika omandas 700-kohalises neoklassitsistlikus teatris perfektse kõla.

Tüüri pikantne postmodernistlik muusika ei tee mingeid järeleandmisi neoromantismile. Ooperis kaiguvad tihtipeale valuliselt vaskpillid ja häirete andmiseks kasutatavad kellad meenutavad Tüüri õpetaja Lepo Sumera sümfooniast nr.2. Kõnekatel hetkedel, näiteks Wallenbergi esmakordsel lavaletulekul helide soojas nimbuses, kasutab helilooja traditsioonilist harmooniat ja meloodiat. 'Surmamarss', mille saatel SS-sõdurid mängisid ja trummeldasid sõrmedega ja juutidel kisti teel Auschwitzis riided seljast, kõlas eriti õõvastaval moel kaasakiskuvana. Kui Wallenberg leinab Pärililikult valusast minimalismist kantud hetkel juute, sajab taevast Rootsi passe.

MARY ELLYN HUTTON